

Open Access Repository
www.ssoar.info

Parish registers of civil status in Transylvania in the second half of the nineteenth century: documentary signification

Brie, Mircea

Preprint / Preprint

Sammelwerksbeitrag / collection article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Brie, M. (2010). Parish registers of civil status in Transylvania in the second half of the nineteenth century: documentary signification. In D. O. Cepraga, & S. Şipoş (Eds.), *Interpretazioni del documento storico: valore documentario e dimensioni letterarie* (pp. 164-193). Oradea: Ed. Univ. din Oradea. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-329964>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer CC BY Lizenz (Namensnennung) zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den CC-Lizenzen finden Sie hier:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.de>

Terms of use:

This document is made available under a CC BY Licence (Attribution). For more Information see:
<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>

MIRCEA BRIE

Registrele parohiale de stare civilă din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Semnificație documentară

*Parish registers of civil status in Transylvania in the second half of the nineteenth century.
Documentary signification¹*

Abstract

The parish registers of civil status, although the main sources of documentation for historical demography, are used with significant results by the other sciences such as history, ethnography, sociology, anthropology, linguistics, etc.. The perspectives of approaching the rural community and family have expanded considerably using these sources of ecclesiastical origin documentaries. The first researchers who refer to a systematic methodology that uses the parish registers of civil status as documentary sources for the completion of demographic data suggest the use of other sources, hitherto unused for this purpose. They will apply a new method, a modern innovation, the stripping and analysis of parish registers of civil status within the meaning of the reconstruction of demographic events (birth, marriage, death).

The family reconstitution method, by analyzing the parish registers of civil status proposed by L. Henry and M. Fleury, has revolutionized the field of study dealing with people. Louis Henry believes that the parish registers of civil status is the ultimate source of information for the pre-state period and this is precisely the reason for which he proposes restoring the family's biological life. Church registers are only able to give us an insight into the family in rural areas, at least for the second half of the XIX century. Church documents, the fundamental sources for researching family life, are of two categories: 1. civil status registers and annual reports of the parishes, 2. Church authorities funds, documents and minutes recorded by the bishops. These documents are complex sources for the researcher interested in historical demography, social history, and the economic history of toponymy, birthdays, etc.

Processing the data contained in these records requires a specific methodology. They allow us to observe trends that have occurred on the long-term demographic events such as: birth, marriage or death. These records are presented for a long time as their only source of documentation regarding civil status and demographic events in the life of most people. Researching these records can unveil important features of natural population movement, the phenomenon of birth, of marriage, the divorce or death. Then, an analysis of form and content of these registers can capture the cultural universe of the priests who fill these records.

These Church documents proved to be important, especially where other documentary sources (mainly those in the category of records made by the state) have proved insufficient, incomplete and unclear. The parish registers of civil status in this case are suitable for both a qualitative analysis, and a quantitative one at the level of local communities. Beyond their usefulness and significance of documentary source, these documents should be regarded as being subjective because they were managed by priests (every priest is then an exponent to promote demographic and confessional "realities" and such realities were viewed from the perspective of his own religious convictions). The parish registers, however, prove to be the only documents that allow us to penetrate the privacy of individuals in each community. A documentary is also undeniably a good dowry that researchers should promote and use in their research not only locally but also to verify and demonstrate certain behaviours and overall trends.

Keywords

Parish registers, Transylvania, family, ethnicity, confession, community

1. Registrele parohiale și începuturile demografiei istorice

Ca disciplină independentă în domeniul științelor sociale, demografia istorică s-a constituit în perioada postbelică, emancipându-se atât de sub tutela demografiei, cât și a istoriei².

¹ The paper *Registrele parohiale de stare civilă din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Semnificație documentară* was published in Dan Octavian Cepraga, Sorin Șipoș (coord.), *Interpretazioni del documento storico. Valore documentario e dimensioni letterarie*, Padova/Oradea, 2010, p. 164-193

După cum afirma geograful francez Pierre George³,

demografia istorică este o știință nouă sau relativ nouă, una din ultimele venite între științele umane, fiică a căsătoriei cifrelor și a științelor sociale, înrudită cu geografia – știința localizărilor și a spațiului – , cu istoria – știința conjuncturilor și a timpului –, disciplinată prin rigorile economiei, supusă ineluctabilelor imperative ale biologiei.

Termenul de *demografie istorică* a fost folosit însă pentru prima dată cu prilejul celui de-al VIII-lea Congres Internațional de Științe Istorice din 1933, unde J. Bourdon a prezentat o comunicare intitulată *Les méthodes de la démographie historique*. Sensul acestui termen a fost însă sinonim cu istoria populației⁴. În același sens, de istorie a populației, folosește și Roger Mols sintagma „demografie istorică” atunci când analizează geneza medievală a orașelor europene⁵. De altfel, acest autor schițează o primă istorie a registrelor parohiale în Europa Occidentală⁶, el interesându-se de perioada lor de apariție în diversele țări. De asemenea, este evidențiată importanța și valoarea, pentru demografia istorică, a acestor documente.

Autorul unui *Manual de demografie* (Philippe Mouchez), publicat în 1964, consideră absolut necesar un studiu demografic retrospectiv⁷, respectiv o demografie în evoluția sa istorică. El avertizează însă asupra faptului că o astfel de cercetare este greoaie și foarte complexă, ce necesită studiul unor surse de informare multiple, contradictorii uneori. El se pronunță pentru recuperarea acestor izvoare, pentru confruntarea lor (până este asigurată o compatibilitate), iar rezultatele obținute să fie analizate prin folosirea unor ipoteze de lucru. Interesul pentru aceste surse documentare, mai cu seamă pentru registrele parohiale, este mai vechi. Ele au fost adesea analizate, catalogate, mai puțin, însă, cercetate efectiv. Un interesant studiu, apărut în anul 1912, sub numele de *Les registres paroissiaux en Belgique*⁸, a fost publicat de către J. Vannerus. Autorul studiului nu face însă altceva decât să inventarieze aceste documente, să le semnalizeze existența, importanța și rolul lor. O cercetare, în sensul despuierii acestora nu este însă realizată.

Fondatorul demografiei istorice este considerat fără nicio îndoială Louis Henry⁹. Acesta, împreună cu Michel Fleury, a fost autorul primului manual de demografie istorică (publicat la Paris, în anul 1956, sub numele de *Des registres paroissiaux et l'histoire de la population. Manuel de dépouillement et d'exploitation de l'état civil ancien*). Cei doi autori propun pentru completarea datelor demografice, utilizarea și a altor izvoare, nefolosite până atunci în acest scop. Ei vor aplica o metodă nouă, modernă, novatoare, de despuiere și analiză a registrelor parohiale de stare civilă, în sensul reconstituirii evenimentelor demografice (nașterea, căsătoria, decesul). Metoda reconstituirii familiei, prin analiza registrelor parohiale

² Jacques Duparquier, *Introduction à la démographie historique*, Gamma, Paris – Tournai – Monreal, 1974, p. 9

³ Apud Ștefan Pascu, *Demografia istorică*, în volumul colectiv *Populație și societate. Izvoare de demografie istorică*, vol. I, apărut sub redacția lui Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1972, p. 30

⁴ Apud Sorina Paula Bolovan, *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 1999, p. 14

⁵ *Ibidem*; Lucrarea lui Roger Mols, publicată în 3 volume, se intitulează *Introduction à la démographie historique de villes de l'Europe du XIVe au XVIIe siècle* și a apărut la Editura Recueil de Travaux din Louvain în anii 1954-1956.

⁶ André LaRose, *L'enregistrement des événements démographiques par les églises: une question internationale*, în volumul colectiv *Populație și societate. Izvoare de demografie istorică*, vol. III, apărut sub redacția lui Ștefan Pascu, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1980, p. 25

⁷ Annie Vidal, *Démographie. Eléments d'analyse et évolution du peuplement humain*, Presse Universitaires de Grenoble, 1994, p. 13

⁸ Brunnel C., *L'enregistrement des baptêmes, mariages et décès, sous l'ancien régime, en Belgique*, în *Populație și societate*, III, cit., p. 69

⁹ Vidal, *Démographie*, cit., p. 15

de stare civilă, propusă de L. Henry și M. Fleury, a revoluționat domeniul care se ocupa de studierea populației¹⁰. Louis Henry consideră că registrele parohiale de stare civilă sunt sursa fundamentală de informare pentru perioada prestatistică, tocmai din acest considerent propune reconstituirea vieții biologice a familiei. El consideră familia ca fiind grupul social cel mai important al comunității, al societății. În anul 1958, L. Henry și E. Gautier, după o cercetare asupra comunității și familiei din satul Crulai, publică o lucrare care stabilește într-o manieră și mai clară noile metodologii ale demografiei istorice¹¹. Este prima monografie abordată din perspectiva demografiei istorice. Demografia istorică începe să se definească acum prin sursele sale de documentare (registrele de stare civilă) și prin metodele folosite (a fost introdusă microanaliza bazată pe cuplarea datelor nominative)¹². Numeroase monografii, ale căror cercetări au avut drept fundament metoda despuierii registrelor parohiale de stare civilă, au fost elaborate în perioada următoare. Între acestea amintim lucrarea *Beauvais et Beauvais de 1600 à 1730*, semnată de P. Goubert¹³. Metoda folosită de către autor i-a permis să surprindă comportamentul familial al țăranilor din zona Beauvais¹⁴, reușind astfel să explice frecvența redusă a ilegitimității, raritatea celibatului, vârsta târzie la căsătorie, durata intervalului dintre nașteri, nivelul natalității, etc.

Metoda folosită de către cei doi deschizători de drum a fost urmată de sute de istorici din întreaga Europă. Registrele parohiale au încetat să mai fie „gloata adormită” a vechilor arhive¹⁵, ele fiind cea mai importantă, de cele mai multe ori unica, sursă de documentare pentru istoria celor mulți și umili. Demografilor și istoricilor li s-au asociat, în perioada următoare, sociologi, antropologi, etnografi, astfel abordarea a devenit una mult mai largă. Registrele de stare civilă au devenit importante surse de documentare pentru tot mai variate domenii de cercetare. Astfel, perspectivele de abordare a comunității rurale și a familiei s-au extins considerabil.

Cu prilejul Congresului mondial al Comitetului Internațional de Științe Istorice desfășurat în anul 1960, în orașul Stockholm, L. Henry a realizat o expunere sintetică a metodelor demografiei istorice. Specialiștii prezenți la manifestare au decis înființarea unei Comisii Internaționale de Demografie Istorică¹⁶. În anul 1963, a fost înființată, la Paris, Societatea de Demografie Istorică (prezidată pe rând – până în 1975 - de către Marcel Reinhard, Pierre Goubert, Louis Henry și A. Armengaud), al cărei periodic, *Annales de démographie historique*, a jucat un rol important în promovarea noii discipline istorice¹⁷. Publicația „*Annales de démographie historique*”, editată începând cu anul 1965¹⁸, a avut un rol covârșitor în impunerea disciplinei pe plan internațional. Demografia istorică a evoluat progresiv din punct de vedere tehnic și metodologic. Numeroși istorici, demografi și statisticieni își vor revizui metodologia folosită în studiul populației. Modul de utilizare și recuperare a datelor statistice, care până la acea

¹⁰ Sorina Paula Bolovan, *Istoria familiei și demografia istorică în România la început de mileniu*, în «Caiete de antropologie istorică», anul I, nr. 1, Cluj-Napoca, 2002, p. 24

¹¹ L. Henry, E. Gautier, *La population de Crulai, paroisse normande: étude historique*, Institut national d'études démographiques, Paris, 1958

¹² Bolovan, *Familia în satul românesc*, cit., p. 15

¹³ Pierre Goubert, *Beauvais et Beauvais de 1600 à 1730. Contribution à l'histoire sociale de la France au XVIIe siècle*, Service d'Édition et de Vente des Publications de l'Éducation Nationale, Paris, 1960

¹⁴ Bolovan, *Familia în satul românesc*, cit., p. 16

¹⁵ Pierre Chaunu, *Civilizația Europei clasice*, vol. I, Editura Meridiane, București, 1989, p. 212

¹⁶ Bolovan, *Istoria familiei și demografia istorică*, cit., p. 25

¹⁷ Ioan Horga, *Considerații pe marginea evoluției demografiei istorice: metodă, surse de documentare, modelare proprie*, în Corneliu Crăciun, Antonio Faur (coord.), *Istoria - ca experiență intelectuală*, Editura Universității din Oradea, Oradea, 2001, p. 446; Bolovan, *Familia în satul românesc*, cit., p. 16; Idem, *Istoria familiei și demografia istorică*, cit., p. 25. În același an la Ottawa, Consiliul Uniunii Internaționale pentru Studiul Științific al Populației a hotărât înființarea unui comitet de demografie istorică, a cărui scop era de asemenea promovarea noii discipline (*Ibidem*).

¹⁸ Aceasta fiind publicată și în anul 1964, dar sub numele de „*Études et chronique de démographie historique*”.

dată nu se dovediseră interesante pentru cercetarea istorică, capătă un nou imbold odată cu analiza efectuată de Bertrand Grille asupra surselor statistice¹⁹. Familia, mariajul și nupțialitatea, fecunditatea și natalitatea sunt subiecte tot mai mult dezbătute în cercurile istoricilor demografi francezi ai acestei perioade²⁰.

Ample lucrări de interes au apărut și în afara Franței, în Belgia, Marea Britanie, Republica Federală Germania, Statele Unite ale Americii, etc. În anul 1964, la Cambridge, o echipă de cercetare condusă de către Peter Laslett și E.A. Wrigley a pus bazele unei prestigioase instituții de profil: *Cambridge Group for History of Population and Social Structure*, reorganizată, în anul 1974, ca unitate independentă de cercetare. Cercetările efectuate de către această instituție au permis abordarea și a altor problematici legate de viața familiei²¹. De asemenea, structura social-economică a gospodăriilor țărănești din perioada prestatistică este identificată alături de alte variabile demografice ale societății engleze. Reprezentanți ai acestei instituții vor participa, având un rol considerabil, la o cercetare ce își propune să refacă situația demografică a societății engleze pe o perioadă de 300 de ani. Cercetarea s-a finalizat prin publicarea lucrării *An Introduction to English Historical Demography. From the Sixteenth to the Nineteenth Century*²². Modelul propus a fost reluat de către Lawrence Stone²³, în anul 1979, acesta publicând volumul *The Family, Sex and Marriage in England 1500 – 1800*²⁴. Ca și concluzii ale acestei lucrări desprindem faptul că ritmul dezvoltării social-economice, politice și culturale influențează în mod direct mutațiile comportamentului individual față de familie, aranjamentele maritale, reflecția asupra sentimentelor și sexului. Căsătoria de conjunctură, menajul, numărul copiilor, divorțul sau concubinajul îl situează pe individ undeva între controlul social și dorința lăuntrică. Lumea tradițională începe să se ruineze pe propria structură, emanciparea individuală atrage după sine emanciparea comunitară, și, implicit, nașterea unor noi modele mentale, acceptate drept valori de către generațiile următoare.

O deosebită contribuție în cercetarea căsătoriei și fecundității familiei, alături de E.A. Wrigley²⁵, și-a adus J. Hajnal²⁶ sau E. Shorter²⁷. J. Hajnal, după o lungă perioadă de cercetare a registrelor parohiale de stare civilă, a ajuns la concluzia că Biserica latină occidentală a avut o contribuție esențială în conturarea modelului demografic specific Europei moderne. „Mariajul european”, ca model conceptualizat de către J. Hajnal, în jurul căruia s-au raliat numeroși demografi istorici occidentali, este considerat de către P. Chaunu „unic, fără precedent și fără corolar”²⁸. Modelul proiectat de Hajnal caracteriza „mariajul” modern prin

¹⁹ Bertrand Grille, *Les sources statistiques de l'histoire de France*, Paris, 1964

²⁰ În acești ani apar lucrări cu rol important în consolidarea științei demografiei istorice, atât sub aspect metodologic, cât și prin promovarea unor noi direcții de cercetare: Alain Girard, *Le choix du conjoint. Une enquête psycho-sociologique en France*, Presse Universitaire de France - Institut national d'études démographiques, Paris, 1964; L. Henry, *La fécondité du mariage: Nouvelle méthode de mesure*, Institut national d'études démographiques, Paris, 1965; Idem, *Le manuel de démographie historique*, Librairie Droz, Geneva-Paris, 1967; John T. Noonan, *Contraception et mariage*, Paris, 1969, etc.

²¹ În anul 1965, la Londra, D.V. Glass și D.E.C. Eversley editează volumul colectiv *Population in History. Essays in Demography* ce va continua să apară și în anii următori.

²² E.A. Wrigley (coord.), *An Introduction to English Historical Demography. From the Sixteenth to the Nineteenth Century*, Weidenfeld and Nicolson, Londra, 1966. Această lucrare este considerată de către Pierre Chaunu drept o „imitare foarte reușită a manualelor de demografie istorică franceză”. Pierre Chaunu, *Histoire science sociale. La durée, l'espace et l'homme à l'époque moderne*, Edition SEDES, Paris, 1974, p. 296

²³ Bolovan, *Familia în satul românesc*, cit., p. 18

²⁴ *Ibidem*, p. 19

²⁵ E.A. Wrigley, *Société et Population*, Hachette, Paris, 1969

²⁶ J. Hajnal, *European marriage pattern in perspective*, în *Populations History*, volum editat de D.V. Glass, D.E.C. Eversley, Londra, 1968, p. 101-148

²⁷ E. Shorter, *The Making of the Modern Family*, Londra, 1976

²⁸ Chaunu, *Histoire science sociale*, cit., p. 316; G. Ranki, *The European periphery and industrialization (1780-1914)*, Budapesta, 1982

vârstă înaintată la căsătorie și celibat feminin²⁹. Această realitate, specifică mai degrabă Europei catolice și protestante, este greu de identificat în Europa răsăriteană, inclusiv în spațiul românesc, unde celibatul feminin este aproape inexistent, iar vârsta la căsătorie a rămas la valori nu prea ridicate. Un asemenea model, caracterizat drept „european”, este privit cu circumspecție de către P. Chaunu, care, distanțându-se de el, precizează că mariajul european este socialmente omogen, existând submodele sau nuanțe, una de tip aristocratică, cealaltă populară³⁰. Celibatul feminin se întâlnește foarte rar în casele populare, spre deosebire de ceea ce se întâmplă în vârful ierarhiei sociale³¹.

Martine Segalen, plecând de la o prezentare denominativă a registrelor parohiale de stare civilă din localitatea Vraiville a ajuns la o reconstituire a familiei printr-o analiză ce includea și aspecte ale dimensiunii socio-profesionale ale celor implicați³². Folosindu-se „analiza transversală”³³ s-a putut urmări evoluția curbei vârstei la căsătorie pe parcursul a două secole și jumătate, dar și variația sezonieră a căsătoriilor³⁴. Trecând dincolo de datele statistice seci, Martine Segalen, prin metodologia la care apelează, oferă o perspectivă sociologizantă a fenomenelor demografice. Relațiile inter-personale³⁵, rolul căsătoriei în reproducerea familiei și societății, cadrul comunitar sunt elemente ce evidențiază ceea ce ea însăși definea prin sociologia istorică a căsătoriei³⁶. Apelând, apoi, la „analiza transversală”³⁷ autoarea a putut urmări evoluțiile generaționale și inter-generaționale³⁸. Preocupări oarecum similare au Yvonne Knibiehler³⁹, J.L. Flandrin⁴⁰, Edward Shorter⁴¹, Robert Muchembled⁴², Jack Goody⁴³, M. Mitterauer, R. Sieder⁴⁴, etc., dar și mult mai cunoscuții Philippe Ariès, George Duby, Michelle Perrot, Pierre Chaunu, Alain Corbin, François Lebrun, s.a. O incontestabilă contribuție, atât calitativă, cât și cantitativă, își aduc, promovând aceleași metode de abordare, volumele lucrării *Histoire de la famille*, coordonate de André Burguière, Christiane Klapish-Zuber, Martine Segalen și Françoise Zonabend⁴⁵.

O cunoscută echipă de cercetare, un adevărat laborator de demografie istorică, a funcționat la Sorbona începând cu anul 1972. Pe lângă reconstituirea familiilor, interesul

²⁹ Horga, Considerații, cit., p. 434

³⁰ Chaunu, *Histoire science sociale*, cit., p. 31

³¹ Idem, *Civilizația*, cit., p. 222

³² Martine Segalen, *Nuptialité et alliance. Choix du conjoint dans une commune d'Eure*, Maisonneuve et Larose, Paris, 1972

³³ Denumită și analiza momentului. Prin aceasta se face o analiză a unui fenomen demografic pe parcursul unui an, neținându-se seama de generații. Vidal, *Démographie*, cit., p. 36-37

³⁴ Horga, Considerații, cit., p. 433

³⁵ Martine Segalen, *Mari et femme dans la société paysanne*, Flammarion, Paris, 1980, p. 123-185

³⁶ Idem, *Sociologie de la famille*, ed. IV, Armand Colin, Paris, 1996, p. 116-123

³⁷ O asemenea metodă își propune să cuprindă un ansamblu de persoane (o generație), care au trăit același eveniment demografic pe parcursul aceluiași an. R. Pressat, *L'analyse et démographique. Concepts, méthodes, résultats*, ed. IV, Presse Universitaire de France, Paris, 1991, p. 26

³⁸ Horga, Considerații, cit., p. 433

³⁹ Yvonne Knibiehler, *Histoire de mère, du Moyen Age à nos jours*, Montolba, Paris, 1980 (în colaborare cu Chaterine Fouguet); Idem, *La femme au temps des colonies*, Stock, Paris, 1985 (în colaborare cu Régine Goutalier); Idem, *La Femme et les médecins*, Hachette, Paris, 1983 (în colaborare cu Chaterine Fouguet); Idem, *Les pères aussi ont une histoire...*, Hachette, Paris, 1987; etc.

⁴⁰ J.L. Flandrin, *Familles. Parente, maison, sexualité dans l'ancienne société*, Hachette, Paris, 1976

⁴¹ Edward Shorter, *Naissance de la famille moderne XVIIIe-XXe siècle*, Édition du Seuil, Paris, 1977

⁴² Robert Muchembled, *Famille et l'histoire des mentalités (XVI – XVIIIe siècles). Etat present de la recherches*, în «Revue des Etudes Sud-Est Européenne», 1974, nr. 3, p. 349 – 369

⁴³ Jack Goody, *La famille en Europe* (ediție în limba franceză tradusă de Jean-Pierre Bardon și prefătată de Jacques Le Goff), Polirom, Paris, 2001

⁴⁴ M. Mitterauer, R. Sieder, *The European Family. Patriarchy to Partnership from the Midlle Age to the Present*, Blackwell, Oxford, 1982

⁴⁵ André Burguière, Christiane Klapish-Zuber, Martine Segalen, Françoise Zonabend (coord.), *Histoire de la famille*, Armand Colin, Paris, 1986

acestei școli de la Sorbona a fost și acela al „geografiei istorice”⁴⁶. O altă echipă, coordonată de către Pierre Chaunu și P. Gouhier, este creată la Universitatea din Caen.

O importantă lucrare de referință pentru demografia istorică a publicat Jacques Duparquier⁴⁷ la Paris, în 1974, sub numele de *Introduction à la démographie historique*. Un remarcabil manual de demografie istorică, lucrarea reușește să surprindă legăturile existente și necesare între demografie și istoria locală. Ne apare în față o metodă interesantă de despuiere a registrelor parohiale de stare civilă, urmărindu-se firul principalelor evenimente demografice din viața familiilor reconstituite.

Reconstituirea istoriei familiei a continuat să-i preocupe pe cercetători, metodele s-au diversificat în paralel cu utilizarea informațiilor oferite de științele colaterale demografiei istorice. Demografia istorică încearcă astfel să depășească stadiul cuantificării numerelor, urmărind practic emiterea de ipoteze și concluzii menite să demitizeze istoria. Individul, actor al evenimentului istoric, nu poate fi, și nu trebuie desprins din mediul și lumea în care trăiește. El se identifică cu viața și traiul zilnic al comunității, cu mentalul grupului, cu mulțimea, mulțime care modelează și sculptează valori, norme și șabloane.

2. Aspecte generale cu privire la înregistrarea registrelor parohiale de stare civilă în Transilvania

La început, aceste registre nu s-au completat regulat, preoții având libertatea de a întocmi înscrisurile așa cum doreau, neexistând un formular de înregistrare standard⁴⁸. Primele registre de stare civilă au fost simple consemnări ale preoților cu privire la daniile primite și la taxele percepute de către cler cu ocazia botezurilor, cununiilor și înmormântărilor. De asemenea, nu erau înregistrate toate evenimentele demografice⁴⁹. Până la sfârșitul secolului al XVIII-lea însemnările de stare civilă s-au făcut foarte sumar și împreună, în ordine cronologică, pentru toate evenimentele demografice; după aceea, s-a trecut la înregistrarea în trei rubrici: pentru botezați, căsătoriți și morți. Dacă în Occident înregistrarea obligatorie a acestor registre de stare civilă s-a făcut destul de timpuriu, statul implicându-se în controlul actelor bisericești, în spațiul românesc ele se impun destul de târziu. Mai devreme în Transilvania decât în Moldova și Țara Românească, aceste registre ajung să fie înregistrate regulat, respectându-se totodată o anumită metodologie de completare a lor. Episcopii confesiunilor din Transilvania, începând de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, la intervenția statului austriac, au dat preoților instrucțiuni și modele-tip privind completarea registrelor de stare civilă. Regulamentul de recrutare, emis de către Maria Tereza în anul 1773 și pus în aplicare de către Iosif al II-lea în 1784, prevedea, într-un capitol întreg, instrucțiuni referitoare la întocmirea acestor acte de stare civilă⁵⁰. Este prevăzută de asemenea obligația preoților de a trimite rapoarte trimestriale asupra creșterii sau descreșterii populației. Menționăm aici și

⁴⁶ Duparquier, *Introduction*, cit., p. 87

⁴⁷ El este autorul unor importante lucrări de demografie istorică. Amintim, pe lângă lucrarea citată deja (*Introduction à la démographie historique*), studii precum: *Sur la population française aux XVII-eme et XVIII-eme siècles*, în «Revue Historique», nr. 485, ianuarie-martie 1968, p. 43-79; *La population du Bassin parisien (XVII-XVIII)*, în *Hommage à Marcel Reinhard. Sur la population française au XVIIIe et au XIXe siècle*, Paris, 1973; Jacques Dupâquier, *La population rurale du Bassin parisien à l'époque de Louis XIV*, École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris, 1979; *Le mouvement saisonnier des mariages en France (1856-1910)*, în «Annales de démographie historique», Société de Démographie Historique, Paris, 1977; *La population française aux XVII-eme et XVIII-eme siècles*, Paris, 1979

⁴⁸ Duparquier, *Introduction*, cit., p. 53

⁴⁹ La început preoții înregistrau doar copii care erau botezați, și asta se făcea pentru a avea o evidență a enoriașilor. A urmat înregistrarea cununiilor, respectiv a căsătoriilor, iar în cele din urmă a deceselor. Lipsesc informațiile referitoare la mortalitatea infantilă sau la divorțuri. Lipsesc de asemenea informațiile referitoare la familiile celor care erau protagoniștii acestor evenimente demografice.

⁵⁰ Liviu Moldovan, *Înregistrarea de către biserici a botezaților, cununaților și înmormântărilor în Țările Române în secolele XVIII – XIX*, în *Populație și societate*, III, cit., p. 137

următoarele ordine, trimise preoților de către autoritățile de stat: preoții să păstreze registrele matricole (7 ianuarie 1770); registrele matricole trebuie păstrate la locuri ferite de foc, iar în caz de incendiu vor fi întâi salvate aceste registre (10 mai 1774); registrele matricole se vor întocmi în două exemplare, din care unul se va înainta jurisdicției civile (legea 23 din 1827)⁵¹. Statul cedează bisericii acest rol, însă cere categoric episcopilor să supravegheze întocmirea acestor registre⁵². Până pe la mijlocul secolului al XIX-lea, registrele de stare civilă erau liniate cu mâna de către preoți, asta deși tipărirea acestor documente începuse încă din 1784. Registrele ortodoxe sunt scrise în limba română și sârbească (în Banat), cele romano-catolice în latină și maghiară, cele ale calvinilor și unitarienilor în maghiară, cele ale luteranilor în germană, cele ale greco-catolicilor în latină și română, iar cele ale mozaicilor în maghiară, germană sau chiar ebraică⁵³.

Conținutul registrelor de stare civilă s-a îmbunătățit tot mai mult, în primul rând datorită presiunii statului. Începând cu anul 1850 este introdusă în registrul botezaților o rubrică referitoare la nașcuții-morți, o alta pentru consemnarea legitimității sau nelegitimității nașterii. În registrul cununaților apare o rubrică nouă privitoare la starea cununaților (june, văduvi), iar în registrul morților s-a introdus o rubricatură în care era consemnată cauza morții. În toate registrele o rubrică era rezervată pentru observații și mențiuni speciale pe care preotul le putea face.

3. Registrele parohiale de stare civilă în Transilvania – semnificație și importanță documentară

Registrele bisericești sunt singurele în măsură să ne ofere o imagine asupra familiei în mediul rural, cel puțin pentru a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Înscrisurile bisericești, sursele fundamentale pentru cercetarea vieții familiale, sunt de două categorii: 1. registrele de stare civilă și rapoartele anuale ale parohiilor; 2. fondurile autorităților bisericești, înscrisurile și procesele verbale consemnate de către episcopii. Aceste înscrisuri sunt surse complexe pentru cercetătorul interesat de demografia istorică, de istoria socială, dar și de istoria economică, de toponimie, onomastică, etc. Prelucrarea datelor cuprinse în aceste registre necesită o metodologie specifică. Ele ne permit observarea tendințelor ce s-au manifestat pe termen lung în privința evenimentelor demografice, respectiv: nașterea, căsătoria sau decesul. Aceste registre se prezintă, pentru o lungă perioadă de timp, ca unice surse de documentare în ceea ce privește statutul civil și evenimentele demografice din viața personală a majorității populației. Cercetând aceste registre putem să descoperim importante trăsături ale mișcării naturale a populației, ale fenomenului natalității, ale nupțialității, ale divorțialității sau ale mortalității⁵⁴. Apoi, o analiză asupra formei și conținutului acestor registre poate să surprindă universul cultural al preoților care completeau aceste registre.

a. Registrele parohiale: surse de stabilire a identității etnice și confesionale

Pe teritoriul Ungariei și al Transilvaniei, după primul recensământ din 1784-1787, o nouă recensare oficială și generală a avut loc doar peste șase decenii și jumătate, la mijlocul secolului al XIX-lea. După înăbușirea revoluției de la 1848/1849 din Ungaria și, în special, după restructurarea politico-administrativă a Monarhiei, a devenit inevitabilă organizarea unui nou recensământ. Recenzarea a demarat în vara anului 1850, dar, din cauza pregătirilor de război împotriva Prusiei, derularea ei s-a întrerupt, ea fiind finalizată doar în vara anului 1851.

⁵¹ *Ibidem*

⁵² Un exemplu în acest sens este *Ordinul gubernial* din 24 mai 1825 prin care era prevăzută obligația episcopilor de a supraveghea întocmirea registrelor de stare civilă din eparhiile lor.

⁵³ Liviu Moldovan, *op. cit.*, p. 139

⁵⁴ Ștefan Pascu, Ștefan Pascu, *L'actualité de la démographie historique*, în *Populație și societate*, III, cit., p. 12-13

Este singurul recensământ din Transilvania (până la unirea cu România) în conținutul căruia a folosită naționalitatea ca și criteriu de înregistrare a populației. Instrucțiunile recensământului nu au clarificat sensul noțiunii de naționalitate, astfel că, în momentul completării rubricii respective, în determinarea ei s-au întrepătruns diverse puncte de vedere.

Ulterior s-au mai organizat recensăminte în anii 1857, 1869, 1880, 1890, 1900 și 1910⁵⁵. Dacă în ceea ce privește confesiunea populației există rubrici clare, în ceea ce privește naționalitatea, lucrurile nu au mai stat la fel ca și în 1850. Abia în 1880 se încearcă a se face o clarificare în acest sens. Organizatorii recensământului s-au mulțumit însă cu înregistrarea *limbii materne* declarate. Este știut faptul că nu în toate situațiile limba maternă declarată era cea specifică grupului etnic căruia îi aparținea o persoană. Apoi, copii care nu vorbeau au fost excluși din această categorie (această situație s-a remediat la recensământul din 1890 când copii au primit limba maternă a mamei). În 1900, putea fi înscrisă drept limba maternă doar o limbă vie, deci latina, limba Țigănească și ebraica nu au putut fi evidențiate.

În condițiile lipsei din cele câteva recensăminte efectuate de către statul maghiar a unei variabile de recensare referitoare la naționalitate propunem, pe baza analizei registrelor parohiale de stare civilă. Informațiile eclesiastice ne oferă o imagine relativ clară asupra structurii confesionale, nu însă și asupra celei etnice. Aceste informații trebuie să le analizăm cu mare atenție, dacă este posibil chiar să fie comparate cu informații ce provin din alte surse, deoarece de cele mai multe ori aceste informații se referă doar la enoriașii respectivei confesiuni, nu în ultimul rând putem observa un anumit subiectivism care s-a strecurat atunci când au fost înregistrate aceste date. O comparație între informațiile provenite din mai multe surse documentare este, considerăm, binevenită în vederea atingerii scopului propus, și anume de determinare a structurilor etnice, dar și confesionale, a legăturilor dintre acestea.

Documentele pe care le avem la dispoziție nu ne permit să stabilim cu exactitate etnicitatea unei persoane. Chiar dacă am dori să evidențiem doar etnia, nu o să putem face acest lucru pentru că la nivelul secolului al XIX-lea nici măcar recensămintele oficiale nu folosesc ca variabilă de recensare naționalitatea, ci doar limba maternă. Registrele sau rapoartele parohiale de stare civilă permit stabilirea identității etnice a unei persoane într-o și mai mică măsură, aici criteriul după care se ține evidența populației este confesiunea. În acest ultim caz, stabilirea unei relații între etnie și confesiune are o marjă de eroare și mai mare.

Plecând de la informațiile pe care le avem în recensăminte și folosind registrele parohiale pentru completarea și verificarea acestor informații propunem următoarea modalitate de stabilire a identității etnice: a. verificarea limbii materne; b. stabilirea identității confesionale; c. studiul onomastic.

Criteriile prin care se poate determina apartenența etnică în această regiune sunt, pe lângă declarația individuală de apartenență etnică (date de care dispunem însă în mică măsură), limba, religia, precum și numele persoanei (în principal numele de familie). Este evident că, folosind aceste criterii, trebuie să ținem cont de toți acești indicatori nu doar de unul. Un individ poate să cunoască sau nu limba poporului de care aparține. El își pierde identitatea religioasă sau, pur și simplu, se convertește la o altă confesiune sau religie. Variabila numelui este și mai relativă. O persoană, cel mai adesea prin căsătorie, își schimbă numele. La începutul secolului al XX-lea se intensifică procesul de modificare lingvistică a numelor sub influența legii Apponyi⁵⁶. Dar, atunci ce înseamnă identitatea etnică? Un individ care își pierde religia, numele și limba (în mod special) nu își pierde și această identitate etnică? Identitatea etnică, națională este mult mai complexă decât este chestiunea religioasă

⁵⁵ Informațiile referitoare la aceste recensăminte pe care le vom prezenta pe scurt au fost culese din Traian Rotariu (coord.), Maria Semeniuc, Mezei Elemér, *Recensământul din 1910. Transilvania*, Studia Censuistica Transilvanica, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1999, p. 693-712.

⁵⁶ Gheorghe Șișeștean, *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, Editura Caiete Silvane, Zalău, 2002, p. 15

sau cea lingvistică⁵⁷. Tocmai, din acest considerent, trebuie să ținem cont de toți factorii și condițiile socio-politice, economice sau culturale care imprimă o anumită realitate de factură etnică.

Este necesar să folosim cel puțin două dintre criteriile amintite. Dacă luăm în considerare religia, putem spune că românii sunt ortodocși și greco-catolici. Nu excludem, chiar se poate dovedi acest fapt, posibilitatea ca unii maghiari să fie greco-catolici sau chiar ortodocși⁵⁸. Trebuie să avem în vedere toți factorii, toți indicatorii posibili. Faptul că găsim în documente maghiari de confesiune greco-catolică sau ortodoxă se explică, într-o mai mică măsură prin convertirea maghiarilor la aceste confesiuni, deși găsim numeroase astfel de cazuri, ci mai mult prin maghiarizarea unor români, care nu renunță însă la religie. Mulți dintre români, maghiarizați fiind, au trecut apoi la romano-catolicism sau protestantism.

O altă problemă, ce intervine în stabilirea identității etnice după religie, este în această zonă, dar nu numai, cea a evreilor. La 1880, de exemplu în plasa Beiuș și Vașcău sunt 621 izraeliți⁵⁹, iar la 1900, în toată Țara Beiușului, sunt 1.709 izraeliți⁶⁰. Toți aceștia sunt în fond evrei. În recensămintele efectuate de statul austro-ungar însă, în regiune nu apare niciun evreu (asta datorită procedurilor de recensare). Majoritatea dintre ei se declară ca fiind de limbă maghiară, dar și română, depinde de situație.

Folosirea ambelor criterii, asociate cu antroponimele, este necesară după cum am văzut. De altfel, se pare că în procesul de pierdere a identității etnice, la început se pierde limba, apoi religia și, în fine, antroponimul.

b. Registrele parohiale: surse de reconstituire a ciclului vieții de familie

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea în Transilvania domina o societate rurală tradițională, excepție făcând puținele centre urbane și zonele imediat învecinate ale acestora. Satul era o lume a constrângerilor și eșaloanelor la care trebuiau să se conformeze toți indivizii aparținând grupului. Devianțele sociale, de orice natură, erau privite cu scepticism, iar percepțiile morale și religioase reprezentau norme sociale și societale definitorii ale acelor vremuri. Comunitatea controla strict familia, prin diversele „ritualuri” ale imixtiunii în problemele interne ale acesteia. Orice dereglare a relațiilor din familie putea însemna, în condițiile coexistenței în interiorul unei mici comunități a ambelor grupuri de rudenie a celor doi parteneri, o perturbare majoră a mecanismelor comunitare. Tocmai aceste „derapaje” trebuiau evitate. În acest sens, se declanșa o întreagă suită atitudinală și comportamentală colectivă menită să prevină apariția unor asemenea situații. Comunitatea regla, astfel, prin diversele constrângeri și determinisme, întregul mecanism ce asigura respectarea ordinii și normelor sociale. Evenimente majore din viața familiei, precum botezul, căsătoria (inclusiv raporturile prenuptiale ale celor doi parteneri) și înmormântarea, erau strict supravegheate de comunitate. Relația familie-comunitate este una profundă, iar aceasta nu poate fi înțeleasă printr-o analiză fragmentară și secvențială. Din perspectiva familiei, comunitatea este cadrul general ce oferă „modelul”. Pe de cealaltă parte, comunitatea își găsește trăirea emoțiilor și sensibilităților tocmai în momentele cruciale ale vieții de familie.

⁵⁷ Nicolae Bocșan, *Ideea de națiune la românii din Transilvania și Banat - Secolul al XIX-lea*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1997, p. 130

⁵⁸ Un bun exemplu în acest sens este cel al localității Șuncuiș de Beiuș (comitatul Bihor), unde, la 1900 erau, potrivit recensământului maghiar 370 români, iar numărul greco-catolicilor era de 388, la care se adaugă și cei 19 ortodocși. De aici putem lesne să deducem că o parte din cei declarați maghiari, populație majoritară în localitate, erau greco-catolici sau chiar ortodocși.

⁵⁹ Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1880. Transilvania*, Studia Censuistica Transsilvanica, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1997, p. 50-82

⁶⁰ Alexandru Ilieș, *Etnie, confesiune și comportament electoral în Crișana și Maramureș*, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 1998, p. 327

Punctul de plecare al familiei este căsătoria. Este momentul în care se creează grupul social cel mai important al unei societăți. Comunitatea celebrează prin căsătorie biruința asupra timpului, iar cu această ocazie sensibilitatea umană se apropie de „perfecțiunea dorită”⁶¹. Prin diverse mecanisme reglatorii, comunitatea intervine cel mai profund în viața indivizilor cu ocazia căsătoriei, a nunții. Plecând de la această realitate, în cercetarea de față, căsătoria a devenit punctul de referință la care am raportat întreaga dezbatere inițiată pe seama relației comunitate-familie. Cei doi sunt învățați și pregătiți să accepte ierarhiile ce asigurau ordinea comunitară. Cu ocazia fiecărei căsătorii sunt repetate, nu numai pentru cei doi, ci și pentru restul comunității, elementele definitorii ale relațiilor inter-personale cerute de comunitate. Familia era locul unde trebuiau implementate toate normele de conduită la care se raporta întregul grup comunitar.

În perioada analizată, familiile celor doi tineri nu mai controlau în totalitate actul căsătoriei. Dacă în perioadele anterioare căsătoria era decisă exclusiv de către familiile tinerilor, caz în care sentimentele de afecțiune sinceră treceau în plan secund, acum tinerii au posibilitatea alegerii partenerului. În ciuda acestei radicale transformări de mentalitate, comunitatea are încă pârgurile necesare unui control asupra actului de constituire al unei noi familii. Acest control este mai vizibil la sat, unde caracteristicile unei existențe tradiționale sunt mai puternice, și mai diluate la oraș, unde și relaționarea dintre familie (de regulă nucleară) și comunitate era clădită pe alte norme.

Asupra familiei din această regiune nu au acționat doar factori sociali. Familia a stat sub efectul realităților demografice, al transformărilor politico-legislative survenite pe parcursul perioadei analizate. Familia a fost afectată direct, prin diversele măsuri legislative ce stabileau cadrul formal al existenței acesteia, și indirect, prin conturarea unor serii întregi de condiționări, care s-au dovedit adesea foarte puternice. Legislația laică și ecleziastică cu privire la familie – constituie obiectul unui capitol al prezentei lucrări –, a impus, în condițiile în care Biserica era gestionara publică exclusivă a problemelor familiale în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, un anumit cadru în care se puteau dezvolta relațiile de familie. Administrarea familiei a întreținut adesea starea tensionată și rivalitățile confesionale. Bisericile romano-catolice și greco-catolice, sub influența părtinitoare a statului austriac, au avut adesea câștig de cauză în competiția cu celelalte confesiuni. În realizarea unei familii, sub efectul major al influenței comunitare, constrângerile și determinismele etno-confesionale s-au dovedit a fi puternice și determinante. Realitatea politică și evenimentele cu conotație politică, care s-au petrecut pe parcursul celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea, au avut o influență directă în ceea ce privește modul de derulare a proceselor și fenomenelor legate de evoluția etno-confesională a populației din spațiul avut în vedere.

Momentele importante care au condus la formarea și conturarea familiei sunt surprinse de înregistrările din registrele parohiale de stare civilă. Căsătoria, căreia i se asociază și nașterea copiilor, a deținut rolul constructiv principal al familiei. Pornind de la bogăția informațiilor furnizate de registrele parohiale de stare civilă putem să reconstituim ciclul vieții familiale (naștere, căsătorie, deces), iar pe de altă parte, să dăm viață trăirilor ascunse în spatele cifrelor. Descoperirea dorințelor, asociate adesea neputințelor consemnate în viața de toate zilele a familiilor din acest spațiu, a reprezentat nu doar o doleanță, ci și un imperativ al prezentei cercetări. Pătrunderea în intimitate se poate face printr-o analiza a mai multor reacții și posibilități comportamentale ale celor implicați, dar și printr-o analiză conexă asupra transformărilor survenite la nivelul societății (tendențele principale au fost acelea de diluare a percepțelor tradiționale etno-confesionale și comunitare, asociate unor tot mai vizibile mobilități socio-profesionale).

⁶¹ Chaunu, *Civilizația*, cit., p. 222

O atenție deosebită poate fi acordată și elementelor de eroziune, de disoluție a familiei. Divorțul, concubinajul sau ilegitimitatea nașterilor sunt atent monitorizate de către Biserică, preoții transilvăneni fiind obligați să trimită episcopilor rapoarte anuale privind numărul și evoluția acestor fenomene. Imaginea tradițională a familiei se schimbă mult în această perioadă sub efectul culturii citadine tot mai prezente. Modernitatea își spune și ea cuvântul, nu doar prin impunerea familiei nucleare, ci și prin apariția unei mentalități mai permissive în privința derapajelor. Concubinajul, legimitatea sau divorțul, prin abordarea lor, s-au dovedit importante posibilități de descoperire a realităților familiale și cotidiene.

c. Registrele parohiale: surse de reconstituire a transformărilor mentale, social-economice și profesionale

Registrele parohiale de stare civilă constituie o sursă importantă de documentare în ceea ce privește statutul socio-profesional al membrilor unei comunități religioase. Dacă în cazul copiilor botezați aflăm informații despre starea socială a părinților, în cazul tinerilor care se căsătoresc sau a persoanelor decedate avem posibilitatea de a reconstitui statutul socio-profesional al persoanelor respective. O analiză complexă asupra unei perioade mai lungi de timp, care să permită comparația între diferite tipuri de localități (rural, preurban sau urban), între localitățile din regiuni diferite, între regiuni cu profil socio-economic diferit, conferă unei cercetări posibilitatea documentării asupra transformărilor de natură socială, economică și profesională.

La oraș se produc mutații socio-profesionale importante ce țin de epoca pre-industrială și de debutul epocii industriale, care favorizează mobilități umane nu numai în cadrul citadin, ci și dinspre rural spre citadin. Ori aceste mobilități erau însoțite de dezrădăcinări, de alterități ale tradiției sau de conflict cu constrângerile patriarhalului rural.

Sub efectul modernității societatea influențează familia nu doar în forma ei ci și în rolurile și funcțiile pe care aceasta le-a îndeplinit. Mentalitățile se schimbă odată cu forma și natura societății. Familia nu mai este una extinsă, nu mai acceptă amestecul comunității de rudenie și cu atât mai puțin a celei sătești. Schimbările sunt mai evidente la oraș, dar ele, cu trecerea timpului sunt vizibile și în mediul rural. Familia nucleară este noul model familial în care amestecul din exterior este nesemnificativ. Odată cu trecerea spre o societate modernă, se constată o restrângere a rolului social al familiei, rol preluat, în mai multe domenii, de alte instituții (piața, statul, școala, etc.). Familia nu mai domină viața socială.

Cu trecerea timpului, identificăm câteva mutații semnificative în mentalul colectiv. Familia nu mai este o unitate de producție economică: soții nu mai desfășoară munca productivă în gospodărie, această legătură economică, care să-i țină împreună practic nu mai există. Se constată reducerea dimensiunii familiei prin restrângerea numărului de copii ai unui cuplu și prin cvasigeneralizarea familiei nucleare. Familiile restrânse sunt mai apte pentru mutațiile sociale ale modernizării. Micșorarea dimensiunii familiei a provocat schimbări importante în stilul de viață, în comportamentele familiale. Un alt efect important al modernității este legat de mobilitatea matrimonială, de scăderea autorității parentale a clanului în general și de creșterea rolului individului în decizia asupra momentului căsătoriei și a alegerii partenerului. Datorită transferării unor funcții ale familiei către alte instituții sociale, rațiunile economice și politice ale căsătoriei încep să-și piardă din importanță. Deși considerentele legate de avere joacă un rol mai puțin important, similitudinea statusurilor socio-culturale ale soților predomină în constituirea cuplurilor.

Față de statutul social tradițional de inferioritate, femeia modernă începe să capete drepturi sociale și politice, mergând până la legiferarea egalității cu bărbatul în toate sferele vieții sociale. Munca în afara domiciliului face ca spațiul acordat comunicării între soți, între părinți și copii, să se micșoreze. Părinții încearcă să compenseze acest fapt prin „răsfățul” copiilor (cadouri, bani de buzunar). Obligați în societatea tradițională să lucreze de la vârste

fragede (în gospodăria rurală sau în ateliere), copiii încep treptat să fie percepuți nu ca forță de muncă, ci ca valoare în sine⁶². Constatăm așadar ameliorarea statutului social al femeii (independență economică, drepturi social-politice), care nu mai este obligată să accepte o viață de cuplu nesatisfăcătoare. Efectele unei asemenea evoluții sunt între cele mai diverse. De altfel, cu cât o societate recunoaște mai multe drepturi femeilor, cu atât instabilitatea conjugală crește.

Fenomenul este mai vizibil la oraș, iar spre începutul secolului al XX-lea, și în unele localități rurale unde tradiționalul lăsa loc, sub influența înmulțirii activităților neagricole, unui proces de modernizare socio-economică. Aceste transformări au condus, așa cum ușor se poate anticipa, la noi percepții mentale, iar de aici la o altă reacție a comunității. Normele sociale se schimbă.

d. Registrele parohiale: surse pentru identificarea modelelor și tendințelor demografice

Analizând mișcarea naturală a populației din această perioadă, unii cercetători vorbesc despre revoluția demografică pe care o asociază trecerii de la modelul demografic vechi, caracterizat prin valori ridicate ale mortalității și natalității, spre modelul nou ce se exprimă prin nivele scăzute de mortalitate și natalitate. Trecerea spre acest model, așa cum am putut și noi remarca din analiza făcută asupra mortalității și natalității, s-a făcut prin reducerea la început a ratei mortalității, urmată apoi și de o reducere a natalității. O atare formă de exprimare a condus către așa-numita „creștere tranzitorie”⁶³. Odată cu transformările socio-economice, culturale și medicale s-a impus pentru scurtă vreme, în ultimele două decenii ale secolului al XIX-lea, tot mai mult (întâi la oraș) modelul demografic de tranziție. Caracterizată printr-o natalitate ridicată și o mortalitate scăzută, această tranziție a contribuit la creșterea substanțială a populației.

Evoluția nașterilor, deceselor și a sporului natural în comitatul Bihor⁶⁴

	1866	1868	1870	1877	1879	1881	1885	1887	1889	1901	1905	1910
Nașteri	18.686	19.011	18.916	17.806	20.546	19.230	22.194	23.285	24.127	16.113	17.158	18.016
Decese	13.885	14.941	15.005	16.356	14.783	15.712	17.522	17.191	17.191	11.560	13.045	12.429
Spor natural	4.801	4.070	3.911	1.450	5.763	3.518	4.672	6.094	6.936	4.553	4.113	5.587

La nivelul comitatului Bihor, raportat la anii luați în cercetarea noastră drept piloni de eșanțion asupra cărora s-au efectuat corelări între numărul nașterilor și cel al deceselor (rezultând așadar nivelul excedentului natural), sporul natural a fost unul pozitiv. În ciuda mortalității ridicate, care în unele cazuri a șocat prin amploare, nivelul și mai ridicat al natalității a condus către o creștere naturală situată între 1.450 persoane (anul 1877) și 6.094 persoane, cât a reprezentat sporul natural din anul 1889.

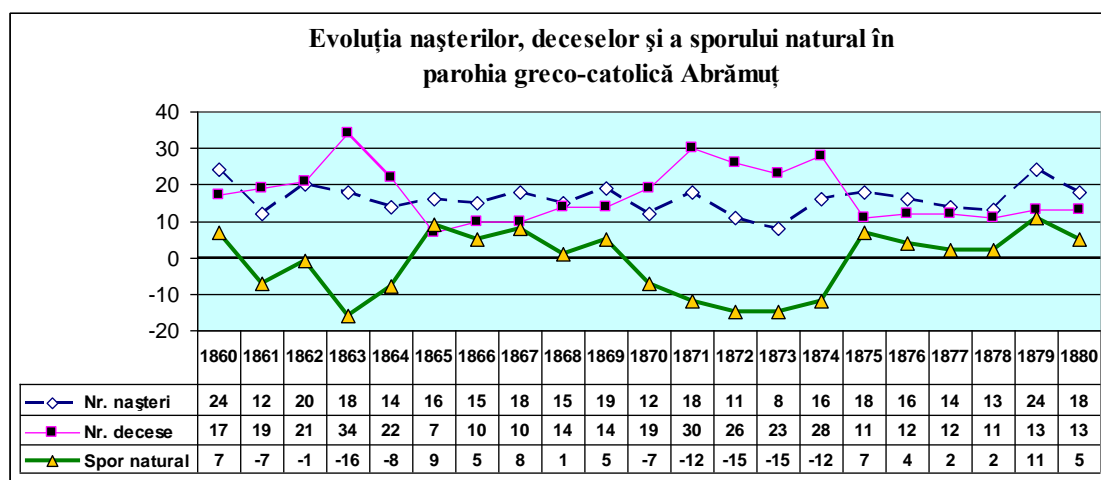
Acest spor natural pozitiv nu a caracterizat întregul spațiu al comitatului. Numeroase localități s-au confruntat în această perioadă cu profunde și violente forme de exprimare ale unor crize de mortalitate ce au generat un spor natural negativ în ansamblul perioadei analizate. Efectul major al mortalității ridicate (mai puțin a nivelului ratei natalității, care

⁶² J.C. Chesnais, *La transition démographique*, Presse Universitaire de France, Paris, 1986, p. 93-141

⁶³ Apud Ioan Bolovan, *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice*, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, Cluj-Napoca, 2000, p. 158

⁶⁴ Anuarele *Magyar Statistikai Évkönyv. Szerkeszti és kiadja. Az országos Magyar Kir. Statistikai. Hivatal I Füzet* (1877 – Budapesta, 1878; 1879 – Budapesta, 1881; 1881 – Budapesta, 1883; 1885 – Budapesta, 1887; 1887 – Budapesta, 1889; 1889 – Budapesta, 1891; Iosif I. Adam, I. Pușcaș, *Izvoare de demografie istorică*, vol. II, *Secolul al XIX-lea – 1914. Transilvania*, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, p. 236-237, 652-655; *Recensământul din 1880*, cit., p. 50-51, 274-275; Traian Rotariu (coord.), *Recensământul din 1900. Transilvania*, Studia Censuistica Transsilvanica, Editura Staff, Cluj-Napoca, 1999 p. 110-113, 474-477.

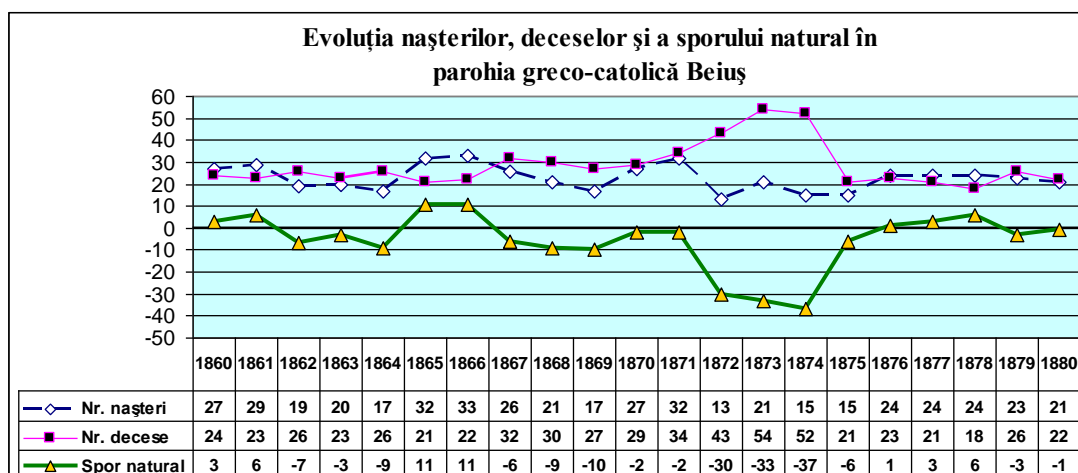
rămâne și el ridicat) asupra sporului natural se poate constata în cazul a numeroase localități, asta cu atât mai mult cu cât perioada analizată a surprins câteva crize de mortalitate a căror efecte au fost de-a dreptul devastatoare pentru populația acestor sate. Crizele economice profunde întâlnite în acești ani în întreaga monarhie, coroborate cu epidemiile (avem în vedere în special epidemia de holeră din anii 1872-1873, dar și prelungirea acesteia) exercită o presiune demografică fantastică. Efectele epidemiei de holeră din anii 1872-1873 au fost bunăoară de-a dreptul catastrofale: în comitatul Bihor s-au îmbolnăvit 30.447 persoane, dintre care 10.980 persoane au murit (dintre acestea 1.096 persoane doar în Oradea), ceea ce reprezintă 2,28% din totalul populației comitatului; în Sătmăr se îmbolnăvesc 17.330 persoane din care mor 5.268, reprezentând 2,13% din totalul locuitorilor din acest comitat⁶⁵. Oferim spre exemplificare, cazul a două localități în care efectul unor epidemii regionale a fost devastator sub raportul creșterii ratei mortalității.

Sursă: Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor (în continuare A.N-D.J. BH), *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 7, f. 6-22, 37-55

În parohia greco-catolică din Abrămuț, pe parcursul perioadei 1860-1880, sporul natural a fost negativ (mor cu 27 de persoane mai mult decât numărul celor care s-au născut). Sporul negativ nu a caracterizat întreaga perioadă, ci a fost efectul crizelor de mortalitate surprinse de noi cu ocazia cercetării mortalității din această parohie. Identificăm astfel două perioade cu nivele negative ale sporului natural: 1. perioada 1861-1864, când nivelul scăzut al excedentului natural s-a datorat, atât scăderii natalității, cât și creșterii mortalității; 2. perioada 1870-1874, ce se caracterizează prin majore crize de mortalitate generate de numeroasele epidemii ale căror efecte au atins apogeul în perioada epidemiei de holeră din anii 1872-1873.

⁶⁵ *Izvoare de demografie istorică*, cit., p. 243-244

Sursă: A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 91, f. 24-45; dos. 94, f. 25-49

În comunitatea greco-catolică din Beiuș, pe parcursul perioadei 1860-1880 au murit cu 117 persoane mai mult decât numărul persoanelor care s-au născut. În ciuda progreselor sociale și economice (pe care cel mai adesea am fi tentați să le asociem unei existențe mai bune, care ulterior să se traducă într-o mortalitate mai redusă), în parohia greco-catolică din Beiuș mereu au murit în această perioadă mai multe persoane decât s-au născut.

Apoi, la oraș modelul demografic care se impune diferă substanțial de cel consemnat în mediul rural: aici scăderea natalității mult mai vizibilă. În ciuda unor progrese evidente în ceea ce privește scăderea ratei mortalității, sporul natural este unul redus, chiar negativ.

Evoluția numărului nașterilor și al deceselor evidențiază, în cazul localității Oradea de exemplu, mai degrabă un spor natural negativ pentru perioada celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea. Valoarea negativă a sporului natural din Oradea, oarecum surprinzătoare, s-a datorat unui interesant proces de transformări demografice.

Evoluția nașterilor, deceselor și a sporului natural în orașul Oradea

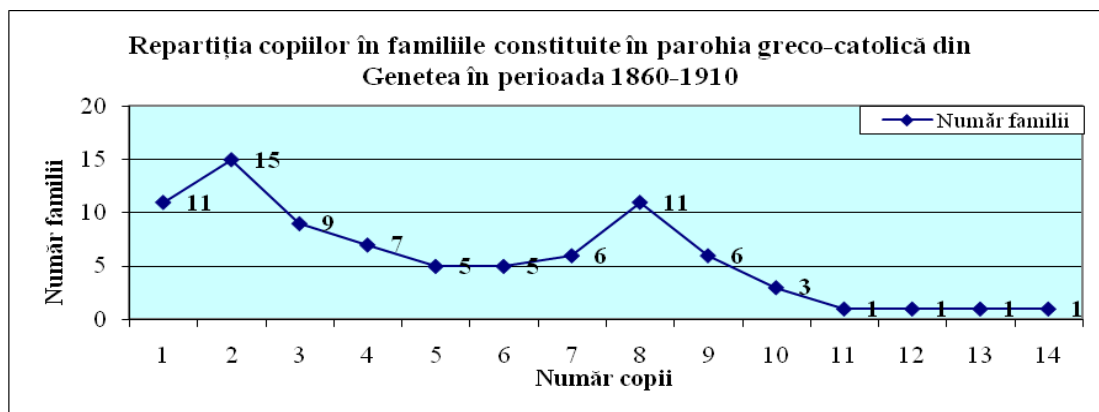
	1877	1879	1881	1885	1887	1889	1901	1905	1910
Nașteri	1.172	1.183	1.302	1.326	1.330	1.442	1.540	1.597	1.763
Decese	1.271	1.363	1.390	1.433	1.362	1.316	1.305	1.644	1.732
Spor natural	-99	-180	-88	-107	-32	126	235	-47	31

Surse: Anuarele *Magyar Statistikai Évkönyv...*, 1877, 1879, 1881, 1885, 1887, 1889; *Izvoare de demografie istorică...*, p. 236-237, 652-655; *Recensământul din 1880...*, p. 50-51, 274-275; *Recensământul din 1900...*, p. 110-113, 474-477.

Orașul, prin mediul cultural, socio-profesional și mental, a fost mediul ce a condus la crearea unei tipologii familiale noi. Familia urbană începe a fi una modernă. Numărul copiilor care se nasc în oraș sunt tot mai puțini (dovada o constituie și faptul că natalitatea în Oradea era mai scăzută cu până la 10% decât valoarea înregistrată în ansamblul comitatului Bihor). Transformările pozitive, ce aveau ca și efect diminuarea ratei mortalității, nu au ținut însă pasul cu această reducere a natalității: la oraș natalitatea scade mult mai vizibil și mai timpuriu decât mortalitatea. Din acest punct de vedere, familia orădeană era una în care se nășteau tot mai puțini copii. Această emancipare a familiei, survenită în primul rând datorită emancipării femeii, nu a fost însă însoțită și de o reducere pe măsură a ratei mortalității. Prima impresie este, în acest context, că familia se emancipează mai devreme decât permiteau realitățile din societate. Mai mult, progresele sociale, economice și medicale nu fac față noilor provocări care să conducă la „însănătoșirea” societății în ansamblul ei. Abia spre sfârșitul secolului al XIX-lea acest fenomen a cunoscut o turnură așteptată. În anii 1901-1910 sporul natural din Oradea a fost în ansamblul perioadei pozitiv, înregistrându-se un excedent natural

de 1.405 persoane⁶⁶. Această transformare a fost posibilă tocmai datorită diminuării cu aproape 15% a ratei mortalității din oraș, în perioada 1880-1910.

Această perioadă denumită sub raport demografic drept „tranzitorie” consemnează comportamente diferite ale populației: în același timp coexistă expresii ale tradiționalului cu cele ale modernizării și emancipării acestor comunități. Oferim spre exemplificare cazul unei localități rurale supuse de noi acestei analize. Am ales ca și indicator pentru emanciparea personală și familială numărul de copii al familiilor.

Sursă: A.N-D.J. BH, *Colecția Registrelor de Stare Civilă*, dos. 461, f. 32-50, 64-75; dos. 462, f. 4-101; dos. 463, f. 1-21.

După cum se poate observa, în conformitate cu numărul copiilor/familie există categorii numeroase de familii ce au: 1-4 copii (reprezentând 51,2% din totalul familiilor și 23,07% din totalul copiilor), respectiv 7-9 copii (reprezentând în total 28,05% din totalul familiilor, iar din numărul copiilor nu mai puțin de 44,23%). Între cele două categorii de familii („lumi” parcă!), familiile cu 4 și 5 copii sunt mai reduse numeric (câte 5 cazuri de fiecare). În ciuda celor două tendințe amintite, evidente prin numărul mare al familiilor care au 1-2 copii și a celor care au 7-9 copii, majoritatea copiilor se nasc în această parohie tot în familii numeroase. Deși numărul familiilor cu 1-2 copii sunt tot mai multe spre sfârșitul perioadei analizate, ponderea acestor copii rămâne redusă, asta deoarece majoritatea copiilor rămân concentrați în familiile cu mai mulți copii, cu toate că aceste familii sunt tot mai puține ca număr.

Faptul că se nasc mulți copii în familiile din Transilvania nu înseamnă că aceste familii aveau în realitate mulți copii. O mare parte dintre aceștia mureau la o vârstă fragedă. Copiii sunt cei mai expuși vicisitudinilor sociale sau economice, dar și celor meteorologice. Pe toată durata celei de-a doua jumătăți a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea rata mortalității infantile s-a menținut la valori foarte ridicate. Mai mult, așa cum s-a constatat și pentru spațiul vechiului Principat al Transilvaniei⁶⁷, în unele regiuni rata mortalității infantile a fost chiar în creștere pe parcursul acestei perioade. Cauzele unei mortalități infantile atât de ridicate erau foarte numeroase și complexe. Ele își aveau originile în condițiile precare de viață, în alimentația insuficientă și inadecvată, în lipsa igienei și a personalului medical calificat, apoi în condițiile de locuire inadecvate nou-născuților, în lipsa de îngrijire specială necesară copiilor de aceste vârste, nu în cele din urmă în încercarea de tratare a bolilor copiilor după „tratamente” aplicate de medicina tradițională adulților, etc. Mulți copii, așa cum se poate constata și din analiza registrelor de stare civilă, mor în timpul nașterii sau

⁶⁶ *Izvoare de demografie istorică*, cit., p. 656

⁶⁷ Valoarea ratei mortalității infantile din spațiul transilvănean (fără a fi incluse aici regiunile Banatului, Crișanei și Maramureșului) a fost în anul 1865 de 178,3%, pentru ca în primul deceniu al secolului al XX-lea să ajungă la 193%. Bolovan, *Transilvania*, cit., p. 156

imediat după aceasta. Nu în ultimul rând, mortalitatea infantilă ridicată își are originea și într-o mentalitate colectivă păguboasă a populației, în atitudinea față de medic și sistemul sanitar.

4. Concluzii

Registrele parohiale de stare civilă se dovedesc a fi surse de documentare importante atât pentru istorici, cât și pentru demografic, sociologi, antropologi, etnografi, lingviști, etc. Aceste înscrisuri bisericești și-au dovedit însemnătatea mai ales acolo unde alte surse documentare (în special cele din categoria înregistrărilor făcute de către stat) s-au dovedit insuficiente, lacunare și neclare. Registrele parohiale de stare civilă se pretează în acest caz pentru o analiză calitativă, dar și cantitativă la nivel comunităților locale. Dincolo de utilitatea și semnificația lor documentară, aceste înscrisuri trebuie privite sub rezerva subiectivismului introdus de faptul că ele erau gestionate de către preoți (fiecare preot este astfel exponentul promovării unor „realități” demografice și confesionale privite din perspectiva propriei sale convingeri religioase). Registrele parohiale se dovedesc însă a fi singurele documente ce ne permit să pătrundem în intimitatea indivizilor fiecărei comunități. O asemenea zestre documentară este incontestabil un bun pe care cercetătorii ar trebui să-l promoveze și să-l utilizeze în cercetărilor lor nu doar la nivel local, ci și pentru a verifica și demonstra anumite comportamente și tendințe la nivel general.